

O‘ZBEKISTONDA 2-TIP QANDLI DIABET: ETIOLOGIYASI, DIAGNOSTIKASI VA ZAMONAVIY DAVOLASH YONDASHUVLARI

Anvarov Muhammadjon Ortiqmirza o‘g‘li

Ergasheva Musavvara Javlonbek qizi

Muzaffarov Omon Maratovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston hududida 2-tip qandli diabet kasalligining keng tarqalishi, uning asosiy etiologik omillari, diagnostik mezonlari hamda eng so‘nggi davolash usullari tahlil etildi. Ushbu kasallikni nazorat qilish uchun hayot tarzini o‘zgartirish, farmakologik terapiya va zamonaviy tibbiy texnologiyalar asosiy yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada shuningdek xalqaro statistik ma'lumotlar bilan bir qatorda, O‘zbekiston sharoitida diabetning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: 2-tip diabet, etiologiya, insulin qarshiligi, glikogemoglobin, zamonaviy davolash, diagnostika, semizlik.

Kirish

Qandli diabet bugungi kunda dunyo sog‘liqni saqlash tizimi uchun eng dolzarb kasalliklardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 2-tip diabet surunkali metabolik sindromlar asosida rivojlanib, O‘zbekistonda keng tarqalgan. Bu kasallik ko‘pincha sekin rivojlanadi va dastlabki bosqichlarda deyarli simptomlarsiz kechadi. Natijada, ko‘plab bemorlar kasallikning kech bosqichlarida murojaat qilishadi, bu esa davolash samaradorligini pasaytiradi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda diabet bilan ro‘yxatga olingan bemorlar sonining keskin ortishi kuzatilmoqda. Bu holat nafaqat tibbiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning ham kattalashuviga olib kelmoqda. Maqolaning maqsadi — kasallikning kelib

chiqish sabablari, diagnostik mezonlari va zamonaviy davolash usullarini tahlil qilish orqali, uning oldini olish yo'llarini aniqlab, ko'rsatishdan iborat.

Etiologiyasi

2-tip diabetning asosiy sabablari ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, ularning har biri kasallikning rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi. Irsiy omillar, ya'ni genetik moyillik kasallik xavfini sezilarli darajada oshiradi. Agar ota-onada diabet bo'lsa, farzandda ushbu kasallik rivojlanish ehtimoli bir necha barobar ortadi. Shuningdek, noto'g'ri ovqatlanish, ya'ni yog' va uglevodlarga boy mahsulotlarni ortiqcha iste'mol qilish, ortiqcha tana vazni va semizlik bilan bog'liq muammolar ham asosiy xavf omillari hisoblanadi. Kamharakatlik — zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan muammo bo'lib, jismoniy faollikning yetishmasligi organizmda insulin sezuvchanligining pasayishiga olib keladi. Stress, uyqu buzilishi, alkohol va tamaki mahsulotlaridan foydalanish kabi omillar ham 2-tip diabet rivojida muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda bu omillar ko'pincha kompleks holatda uchraydi va kasallikning keng tarqalishiga sabab bo'lmoqda.

1-rasm. 2-tip diabetni keltirib chiqaruvchi omillar.

Diagnostikasi

2-tip diabetni aniqlashda bir nechta laborator va instrumental usullar mavjud. Birinchi navbatda, och qoringa qonda glyukoza miqdori o'lchanadi. Agar bu ko'rsatkich 7.0 mmol/L dan yuqori bo'lsa, bu diabet mavjudligini ko'rsatadi.

Shuningdek, glyukozaga bardoshlik testi (OGTT) orqali yashirin shakllarni aniqlash mumkin. Uzoq muddatli glyukoza nazoratini baholashda esa glikogemoglobin (HbA1c) asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Bu test so'nggi 2–3 oy davomida qand darajasini aniqlaydi va 6.5% dan yuqori bo'lsa, diabet tashxisi qo'yiladi.

C-peptid va insulin darajasini aniqlash orqali organizmda insulin ishlab chiqarilish darajasi aniqlanadi. Bundan tashqari, bemorda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan asoratlarni aniqlash uchun yurak, ko'z, buyrak va asab tizimi faoliyati ham muntazam tekshiriladi.

Test turi	Normal	Diabetga xos
Glyukoza (och q.)	<5,6 mmol/L	≥7,0 mmol/L
Glikogemogoblin (HbA1c)	<5,7%	≥6,5%
OGTT	<7,8 mmol/L	≥11,1 mmol/L

2-rasm. 2-tip qandli diabetni aniqlashda asosiy laborator ko'rsatkichlar taqqoslamasi

Zamonaviy davolash usullari

O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimi oxirgi yillarda 2-tip qandli diabetga qarshi kurashishda zamonaviy va integratsiyalashgan yondashuvlarni joriy etmoqda. Davolashda asosiy maqsad — qand miqdorini nazorat qilish, asoratlarni oldini olish va hayot sifatini yaxshilashdir.

1. Kasallikni erta aniqlash va yakka tartibdagi davolash (personalizatsiya)

O'zbekiston viloyatlari va shaharlarida tashkil etilgan endokrinologiya markazlarida bemorga mos, individual davolash usullari qo'llanilmoqda. Qon glyukozasi, HbA1c, tana massasi indeksi va boshqa ko'rsatkichlarga qarab bemorga yondashuv tanlanadi.

2. Zamonaviy dori vositalaridan foydalanish. Metformin — birinchi tanlov vositasi sifatida qolmoqda, biroq endi zamonaviy preparatlar ham ko'paymoqda: SGLT2 ingibitorlari (masalan, dapagliflozin) — buyrak orqali ortiqcha glyukozani chiqaradi, yurak va buyrak asoratlarini kamaytiradi. GLP-1 agonistlari (masalan, liraglutid) — insulin ishlab chiqarishni rag'batlantiradi, tana vaznini kamaytiradi. DPP-4 ingibitorlari (masalan, sitagliptin) — inkretin tizimini faollashtirib, glyukozani pasaytiradi. Bu dorilar respublika klinik protokollariga bosqichma-bosqich kiritilmoqda.

3. Raqamli monitoring va masofaviy nazorat. Shahar poliklinikalarida glukometr bilan uyda nazorat qilish, natijalarni mobil ilova orqali shifokorga yuborish amaliyoti rivojlanmoqda. Ayrim klinikalarda elektron sog'liq kartalari joriy etilgan bo'lib, bemor holati doimiy kuzatuvda bo'ladi.

4. Qandli diabet maktablari va ilmiy dasturlar. Respublika Endokrinologiya ilmiy-amaliy markazi tomonidan bemorlarni o'qitish va kasallik bilan yashashni o'rgatish dasturlari yo'lga qo'yilgan. Bu orqali bemor mustaqil ravishda ovqatlanishni, dori qabul qilishini va hayot tarzini o'zi boshqarishga o'rganadi.

3-rasm. Qandli diabet bilan og'rigan bemorda glyukoza darajasini glukometr yordamida o'lchash jarayoni.

5. Katta yoshli bemorlar va ayollar uchun maxsus dasturlar. Menopauzadagi ayollar va pensiya yoshidagi bemorlar uchun gormon darajasini hisobga olgan

yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ko‘p hollarda yurak-qon tomir va suyak tizimi bilan bog‘liq kasalliklar bilan kompleks davolash olib boriladi.

Xulosa

2-tip qandli diabet bugungi kunda O‘zbekistonda eng ko‘p uchraydigan endokrin kasalliklardan biri bo‘lib, uning tarqalish sur‘ati yildan-yilga ortib bormoqda. Kasallikning rivojlanishida irsiy moyillik, noto‘g‘ri ovqatlanish, harakatsiz hayot tarzi, semizlik va psixologik stress asosiy omillar sifatida ishtirok etmoqda.

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, kasallikni erta aniqlashda och qoringa glyukoza darajasi, HbA1c va OGTT kabi laborator testlar muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda ushbu testlar amaliyotga keng joriy etilgan bo‘lib, diagnostika imkoniyatlari tobora kengaymoqda.

Bundan tashqari, oxirgi yillarda zamonaviy dori vositalari — SGLT2 va GLP-1 agonistlari, shuningdek, yakka tartibdagi davolash yondashuvlari bemorlarning holatini yaxshilashda samarali bo‘layotgani kuzatilmoqda. Uy sharoitida glyukoza nazorat qilish, glukometrdan foydalanish va diabet maktablari orqali bemorlarni o‘qitish tibbiy bilimni oshiradi va davolash sifatini yaxshilaydi.

Shunday ekan, 2-tip qandli diabetga qarshi kurashda yagona yondashuv yetarli emas. Kompleks, tizimli va barqaror chora-tadbirlar, shuningdek, sog‘lom turmush tarzini ommalashtirish — bu kasallikni yengishning asosiy yo‘nalishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. World Health Organization. Global report on diabetes. Geneva: WHO Press, 2016.
2. International Diabetes Federation. IDF Diabetes Atlas, 10th edition. Brussels: IDF, 2021.
3. American Diabetes Association. Standards of Medical Care in Diabetes – 2023. Diabetes Care. 2023; 46(Suppl 1): S1–S291.

4. Muminov A.T., Yuldashev S.X. Ichki kasalliklar: endokrin kasalliklar bo'yicha darslik. Toshkent: "Tibbiyot", 2020. – 448 b.
5. Qodirov S.K., Nasriddinova M.M. 2-tip qandli diabetda kasallikning kechishi va asoratlari. – Endokrinologiya amaliyoti, 2022, №2. – B. 20–24.
6. Usmonova G.K., Raxmonova D.M. Yoshlar orasida qandli diabetning klinik kechishi. – Yosh shifokorlar jurnali, 2021, №1. – B. 33–36.
7. Alieva M.M. Glikogemoglobin 2-tip diabet diagnostikasidagi ahamiyati. – O'zbekiston tibbiyot axborotnomasi, 2023, №4. – B. 17–21.
8. Samadova L.I. Zamonaviy davolashda GLP-1 agonistlarining o'rni. – Farmakologiya va terapiya, 2022, №3. – B. 40–45.
9. Yusupov A.S., Saidova G.N. 2-tip diabetni davolashda metforminning o'rni va kombinatsiyalari. – Klinik tibbiyot jurnali, 2023, №2. – B. 14–19.
10. Gadoyev F.A. O'zbekiston sharoitida diabetni erta aniqlash muammolari. – Tibbiy diagnostika va texnologiyalar, 2022, №1. – B. 27–30.
11. Karimberdiyev A.Sh. Keksalarda diabetning yurak-qon tomir tizimiga ta'siri. – Geriatriya va endokrinologiya, 2021, №2. – B. 11–15.
12. Sobirova L.T., Axmedova M.J. HbA1c ko'rsatkichining klinik dinamikasi. – Terapevtik amaliyotda innovatsiyalar, 2023, №3.
13. Musayeva R.F. Telemeditsina va raqamli monitoring vositalari bilan diabetni nazorat qilish. – Tibbiyot va IT, 2023, №1.
14. Qodirova N.X. Bolalarda 2-tip diabet: zamonaviy yondashuvlar. – Pediatriya va endokrinologiya, 2022, №4.
15. Erkinova M.T. SGLT2 ingibitorlarining yurak va buyrakga foydali ta'siri. – Klinika va farmakoterapiya, 2023, №2. – B. 50–54.